

## **Kształtowanie się ośrodków naukowo-badawczych andragogiki w Drugiej Rzeczypospolitej**

**Abstract.** The formation of scientific and research andragogy centres in the Second Republic of Poland

The article shows the process of institutionalising andragogy in Poland. The author discusses the development of the first research institutions that gave rise to andragogical research in the Second Polish Republic (1918-1939). Special attention is given to academic centres, their representatives and the research projects they completed. The author shows also that while not widely popular, andragogy has an established position in university communities.

**Keywords:** history of andragogy, history of adult education, research centres

### **Wprowadzenie**

Dla rozwoju każdej dyscypliny naukowej niezwykle znaczące jest uzyskanie podstaw instytucjonalnych, a więc instytucji o charakterze naukowym, badawczym, popularyzatorskim, które gromadzą wokół siebie środowisko uczonych, badaczy skoncentrowanych na określonej problematyce, kształtują kierunki badań i uruchamiają kształtowanie się dyscypliny naukowej. W zasadzie dopiero uzyskanie takiej bazy instytucjonalnej pozwala na wyodrębnienie się danej dyscypliny spośród innych nauk, jest świadectwem wejścia w kolejną, bardziej dojrzałą fazę rozwoju. Jest to rzadko doceniana strona nauki, a nawet często pomijana w analizach. Jednak, jak podkreślają Jerzy Szacki i Jan Szczepański, dopóki nauka nie wytworzy odpowiedniej bazy instytucjonalnej, nie jest nauką w pełnym tego słowa znaczeniu i upada wraz ze śmiercią jej pionierów<sup>1</sup>. W tym kontekście chcia-

---

<sup>1</sup> J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, cz. 1–2, Warszawa 1983; J. Szczepański, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1969; N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920–1970*, Warszawa 1996.

łabym spojrzeć na instytucjonalizowanie się polskich badań andragogicznych. Początki tego procesu sięgają jeszcze okresu przed uzyskaniem niepodległości przez Polskę. Pierwsze badania i refleksje andragogiczne realizowane były poza ośrodkami akademickimi, głównie przez towarzystwa oświatowe, które prowadząc działalność oświatową i kulturalną wśród dorosłych, podjęły także pierwsze prace badawcze, wydawnicze, w tym zwłaszcza czasopiśmiennicze i popularyzatorskie z zakresu myśli andragogicznej. Stanowiły swoistą namiastkę instytucji naukowo-badawczych, realizowały funkcje, które w normalnych warunkach realizują państwo, samorządy, czy korporacje uczonych. Ten przedinstytucjonalny etap rozwoju myśli andragogicznej wieńczy wydanie w roku 1913 pierwszego podręcznika andragogiki pt. *Praca oświatowa. Jej zadania, metody i organizacja*<sup>2</sup>.

Pierwsze instytucje naukowo-badawcze andragogiki powstały w Polsce dopiero po uzyskaniu niepodległości. Andragogika, choć nie powszechnie, zdobyła miejsce w uniwersyteckich środowiskach naukowych, wytworzyła instytucje celowo powołane dla jej potrzeb badawczych, popularyzatorskich. W niepodległej Polsce można już mówić o ukształtowanych naukowo-badawczych środowiskach naukowych.

Celem artykułu jest ukazanie procesu instytucjonalizacji polskiej andragogiki. Uzasadnieniem dla podjęcia tego tematu są znaczące osiągnięcia myśli andragogicznej Drugiej Rzeczypospolitej, a równocześnie dość nikła świadomość tych osiągnięć wśród współczesnych badaczy andragogiki. W publikacjach andragogicznych, w tym także w podręcznikach do andragogiki czy nawet z zakresu historii wychowania/edukacji nie znajdujemy odniesień ani do dorobku polskiej andragogiki, ani tym bardziej nie ma tam nawet wzmianki o instytucjach naukowo-badawczych andragogiki. Nie mamy wspólnej społecznej pamięci korzeni polskiej refleksji andragogicznej, możemy wręcz mówić o zbiorowej niepamięci, bądź co najmniej o historii zapomnianej. Drastyczne skrócenie horyzontu czasowego refleksji jedynie do niedawnych faktów, sytuacji, przekonań, sprawia, iż pamięć społeczna jest/będzie martwa<sup>3</sup>. Zatem stulecie odzyskania przez państwo polskie niepodległości jest, jak sądzimy, znakomitą okazją do przybliżenia współczesnym Czytelnikom/Czytelniczkom tego dorobku. To co bowiem opowiadamy o własnej przeszłości, jakie znaczenie jej przypisujemy, jakie interpretacje narracji o przeszłości uważamy za swoje, jak przekonująco uzasadnia Barbara Szacka, znacząco definiują teraźniejszość i wyznaczają przyszłość<sup>4</sup>.

---

<sup>2</sup> *Praca oświatowa. Jej zadania, metody, organizacja*. Podręcznik opracowany staraniem Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza przez: T. Borowskiego, Z. Daszyńską-Golińską, J. Dziubińską, Z. Gargasa, M. Heilperna, Z. Kruszewską, L. Krzywickiego, M. Orsetti, H. Orszę, St. Posnera, M. Stępowskiego, T. Szydłowskiego, Wł. Wejchert-Szymanowską, Kraków 1913. Nakładem Michała Arcta w Warszawie. Szerzej zob.: A. Stopińska-Pająk, *Powrót do źródła – o pierwszym polskim podręczniku andragogiki* „Rocznik Andragogiczny” 2012; eadem, *Biograficzne konteksty pierwszego polskiego podręcznika andragogiki* „Edukacja Dorosłych” 2010, nr 2 (63).

<sup>3</sup> B. Szacka, *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006; Z. Kwieciński, *Pedagogiczne aspekty wyzerowania*, w: *Człowiek i edukacja*, (red.) E. Anna Wesołowska, Płock 2004.

<sup>4</sup> B. Szacka, *Przeszłość i interpretacje. Z warsztatu historyka filozofii*, Warszawa 2015.

## Andragogika w instytucjach akademickich Drugiej Rzeczypospolitej

Podjmując próbę przedstawienia ośrodków kształtowania myśli i badań andragogicznych w Polsce w latach 1918–1939 należy stwierdzić, iż nie można ich wszystkich traktować równorzędnie. Wkład ich bowiem w rozwój badań nad edukacją dorosłych był zróżnicowany, oparty także na odmiennych założeniach teoretyczno-metodologicznych. Niewątpliwie spośród środowisk uczelnianych najbardziej znaczące były środowiska warszawskie i poznańskie, w których andragogika znalazła przestrzeń i klimat dla rozwoju, aczkolwiek i w innych podjęto działania w tym zakresie.

### Warszawskie środowisko akademickie

Najpoważniejszym ośrodkiem kształtowania myśli andragogicznej i wypracowania jej przesłanek teoretycznych była Wolna Wszechnica Polska (dalej: WWP), uczelnia niepubliczna, funkcjonująca w Warszawie od 1918 r. Zasługi Wolnej Wszechnicy Polskiej dla rozwoju wielu nauk społeczno-humanistycznych, jak i przyrodniczych, trudno przecenić. W kontekście andragogicznym WWP należy traktować jako uczelnię, będącą pionierem edukacji wyższej dla dorosłych. Zarówno przez swoją organizację, strukturę, jak i prowadzone badania oraz ofertę dydaktyczną była uczelnią, stwarzającą warunki dla studiowania wszystkim, którzy dysponowali odpowiednimi kompetencjami, niezależnie od formalnych świadectw, a zatem studia w WWP mogły podejmować osoby bez świadectwa maturalnego. Misją WWP, jakbyśmy to dziś określili, było postrzeganie jej roli głównie jako instytucji służącej rozwojowi nauk i upowszechnianiu zamięlowania do nich<sup>5</sup>. Ponadto, zgodnie ze statutem WWP, studenci mieli swoich przedstawicieli w Radzie Naukowej Ogólnej, najwyższej władzy ustawodawczej uczelni<sup>6</sup>, uczestniczyli i współdecydowali w najważniejszych decyzjach, wyprzedzając pod tym względem nie tylko uniwersytety w Polsce, ale także i uczelnie zagraniczne<sup>7</sup>. Udział przedstawicieli studiujących został wzmocniony dodatkowo przez utworzenie Międzywydziałowego Komitetu Akademickiego jako przedstawicielstwa studiujących, którzy nie tylko opiniowali, ale także współdecydowali w zasadzie w każdej kwestii, poczynając od sprawy socjalnych, przez weryfikację przyjęć na uczelnię, a także w sprawie powoływania katedr i pracowni naukowych, reorganizacji funkcjonowania wydziałów. Oprócz wykładów dla studentów, WWP prowadziła także nieodpłatne, niedzielne, pojedyncze wykłady dla każdego zainteresowanego.

Warto także nadmienić, że rodowód tej znaczącej dla rozwoju nauki w Polsce uczelni, sięga swymi korzeniami daleko w przeszłość i wywodzi się z ruchu samokształceniowe-

---

<sup>5</sup> R. Błędowski, *Jak jest przyszłość Wolnej Wszechnicy Polskiej*, w: *Ex Litteris Libertas. Jednodniówka Studentów Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie*, Komitet redakcyjny: Tomasz Piskorski, Mieczysław Tyll, Janina Zawistowska, red. Tomasz Piskorski, Warszawa 1923.

<sup>6</sup> I. Myślicki, *Wolna Wszechnica Polska w obecnym jej stanie*, w: *Ex Litteris Libertas...*

<sup>7</sup> H. Hejdukowska-Sadkowska, *Młodzież a Wolna Wszechnica Polska*, w: *Ex Litteris Libertas...*

go 2 poł. XIX w., powstałego na ich bazie Uniwersytetu Latającego, który następnie w 1905 r. stanowił bazę dla uruchomienia Towarzystwa Kursów Naukowych (dalej TKN), które stało się bezpośrednio początkiem Wolnej Wszechnicy Polskiej<sup>8</sup>. Stanisław Kalinowski pisał: *Wolna Wszechnica Polska początkiem swym sięga burzliwej atmosfery roku 1905. Narodziny jej to jeden z etapów walki, którą wówczas społeczeństwo polskie (niestety nie całe) wydało szkole rosyjskiej, tworząc na miejsce tajnego jawne szkolnictwo polskie i zrzekając się dobrowolnie wszystkich praw, jakie dawały uczelnie rządowe*<sup>9</sup>. Jak to określił R. Błędowski TKN było rodzajem *pogotowia ratunkowego*<sup>10</sup>, wobec braku możliwości kształcenia w polskich uczelniach, a przede wszystkim ograniczeń kształcenia wyższego dla kobiet. To właśnie w środowisku TKN wypracowano koncepcję programową, organizacyjną i bazę dla działania WWP<sup>11</sup>. Zatem od początku swego powstania WWP była instytucją edukacji dla dorosłych. Nie dziwi zatem, że właśnie w tej uczelni badania andragogiczne znalazły najlepszy klimat do rozwoju. Właśnie w WWP, obok innych wydziałów, został uruchomiony pierwszy w Polsce wydział pedagogiczny, w którym prowadzono badania nad nowymi wówczas subdyscyplinami pedagogiki, jak pedagogika społeczna, andragogika, które nie znalazły uznania innych uczelni.

Zainteresowanie zagadnieniami andragogicznymi znajdowało w WWP wielu zwolenników niemalże od początków jej istnienia. W roku 1922 po raz pierwszy rozpoczęto tam wykłady z oświaty pozaszkolnej. Ich inicjatorka i równocześnie twórczyni polskiej andragogiki – Helena Radlińska – uznała ten moment jako bardzo ważny dla rozwoju andragogiki. Równocześnie podkreślała, że uznanie oświaty i wychowania dorosłych za przedmiot naukowego badania i regularnych studiów – także i w WWP, bardzo otwartej na różne nowości – trzeba było uzyskać wytężoną pracą i nauką<sup>12</sup>. Od tego czasu problematyka andragogiczna została na trwale wprowadzona do programu studiów i badań naukowych, wzmocniona przez powołanie w 1924 r. Studium Pracy Społeczno-Oświatowej, którym do 1944 r. kierowała H. Radlińska<sup>13</sup>. Dla kształtowania się myśli andragogicznej i andragogiki jako nauki było to znaczące wydarzenie. Stworzony bowiem został pierwszy w Polsce ośrodek naukowo-badawczy oświaty dorosłych oraz kształcenia pracowników dla potrzeb praktyki edukacyjnej z dorosłymi. Studium wypracowało oryginalną koncepcję kształcenia pracowników oświatowych, w której duży nacisk położono na teoretyczną wiedzę psychologiczno-pedagogiczno-socjologiczną oraz na kształtowa-

---

<sup>8</sup> L. Krzywicki, „Wykłady latające”. (Poprzednicy Wolnej Wszechnicy Polskiej), w: *Ex Litteris Libertas...*; S. Kalinowski, *Racja bytu Wolnej Wszechnicy Polskiej*, w: *Ex Litteris Libertas...* .

<sup>9</sup> S. Kalinowski, *Racja Bytu Wolnej Wszechnicy Polskiej...*, w: *Ex Litteris Libertas ...* , s. 10.

<sup>10</sup> R. Błędowski, *Jak jest przyszłość Wolnej Wszechnicy Polskiej*, w: *Ex Litteris Libertas...* , s. 32.

<sup>11</sup> *Dziesięciolecie Wolnej Wszechnicy Polskiej. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Kursów Naukowych 1906–1916*, oprac.: Ryszard Błędowski, Henryk Czopowski, Ignacy Halpern, Piotr Hoser, Stefan Moszczeński, Henryk Mościcki, Wacław Werne, red. Stanisław Orłowski, Warszawa 1917.

<sup>12</sup> H. Radlińska, *Listy o nauczaniu i pracy badawczej*, w: *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.

<sup>13</sup> M.in. zob.: W. Theis, *Wanda Wyrobkowska-Pawłowska: życie jako służba społeczna*, „Pedagogika Społeczna” 2017, nr 1 (63).

nie u słuchaczy umiejętności pracy samokształceniowej i badawczo-naukowej. Była to oryginalna koncepcja kształcenia, która jak pisze H. Brodowska, zdobyła uznanie w międzynarodowej typologii kierunków i szkół kształcenia pracowników społeczno-oświatowych jako „szkoła warszawska”<sup>14</sup>.

W Studium podjęto badania nad różnorodnymi zagadnieniami andragogicznymi, realizowane one były zarówno w zasadniczym toku dydaktycznym, jak i na proseminariach i seminariach. Należy zauważyć, że zajęcia te spełniały co najmniej dwie funkcje. Z jednej strony kształciły słuchaczy i pogłębiały ich specjalistyczne przygotowanie, z drugiej – stanowiły swoiste zespoły badawcze podejmujące zagadnienia andragogiczne, pomijane przez inne środowiska naukowe. Niezwykle znaczące jest, iż uczestnikami zespołów badawczych byli zarówno pracownicy naukowcy, jak też słuchacze, dyplomanci i absolwenci Studium. Taki skład członków seminarium – teoretycy i praktycy, pozwalał na tworzenie zespołów naukowo-badawczych do badań środowiskowych, równocześnie umożliwiał prowadzenie badań cyklicznych, dłuższych, o szerszym zasięgu. Seminaaria najpełniej odzwierciedlają kierunki badań rozwijanych w Studium, a także dzięki ich personalnym powiązaniu z określonymi uczonymi, badaczami, ukazują różnorodność tematyczną i metodologiczną realizowanych badań. Niejednokrotnie te same zagadnienia były rozwijane na kilku seminariach, co pozwalało na bardziej kompleksowe ich ujęcie i rozumienie. W tym miejscu warto też podkreślić fakt, iż w WWP działały dwie katedry socjologii, z którymi związani byli uczeni tej miary co Ludwik Krzywicki (1859–1941), Stefan Czarnowski (1879–1937) i Józef Chałasiński (1904–1979). Prace tych uczonych, ukazujących społeczno-kulturowe konteksty kształtowania się osobowości człowieka, znacząco wpływały na ujmowanie podstawowych pojęć andragogicznych.

Największe zasługi dla rozwoju badań andragogicznych i andragogiki wniosła Helena Radlińska, która od roku 1926 prowadziła w Studium pierwsze, spośród kilku własnych, Seminarium Oświaty Pozaszkolnej. W ramach tego seminarium podjęto badania w różnych dziedzinach: historycznej, form pracy oświaty pozaszkolnej, czytelnictwa, służby społecznej.

Tematy historyczne opracowywane przez uczestników zajęć z historii pracy oświatowej koncentrowały się wokół dwóch cykli zagadnień. Pierwszy obejmował okres Królestwa Kongresowego, drugi – okres jawnych i konspiracyjnych prac oświatowych na przełomie XIX i XX w. W pierwszym cyklu opracowywano głównie działalność Stanisława Staszica, co z pewnością wynikało z zainteresowań H. Radlińskiej tą postacią. Radlińska habilitowała się bowiem na podstawie rozprawy *Staszic jako działacz społeczny*. Wykorzystując bardzo różnorodne i bogate materiały archiwalne, badaczka ukazała Staszica jako działacza społeczno-oświatowego, praktyka. Było to wówczas podejście nowatorskie, łączyło ten nurt badań z wcześniejszymi pionierskimi badaniami Radlińskiej nad przeszłością pracy społeczno-oświatowej<sup>15</sup>. W polskiej historiografii brak było

---

<sup>14</sup> H. Brodowska, *Z dziejów kształcenia pracowników społeczno-oświatowych, 1925–1932*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego Nauki Humanistyczno-Społeczne” Seria I, z. 10, Łódź 1958.

<sup>15</sup> H. Radlińska, *Stanisław Staszic jako działacz społeczno-oświatowy*, „Polska Oświata Pozaszkolna” 1926, nr 1; eadem, *Staszic jako działacz społeczny*, w: *Stanisław Staszic 1755–1824. Księga zbiorowa*, red.

bowiem opracowania dziejów oświaty pozaszkolnej i dorosłych. Badania rozwijane w Studium, miały zatem kontynuować i rozszerzać wcześniejsze prace badawcze. Świadczą o tym rozprawy seminarzystów poświęcone S. Staszicowi – Jadwigi Brzozowskiej, Elżbiety Czapskiej, Stanisława Tołwińskiego. Do tego cyklu zaliczyć też można rozprawę asystentki seminarium Zofii Gulińskiej dotyczącą postaci M. S. F. Grundtviga.

Drugi cykl był obszerniejszy. Niestety niewiele prac wydrukowano, niektóre spłonęły w czasie II wojny światowej. Spośród opublikowanych wymienić można prace: S. F. Reymonta: *Życie i działalność Konrada Prószyńskiego (K. Promyka)*, pracę opublikowano po II wojnie w 1948 r., Z. Żarneckiej: *Działalność oświatowa Faustyny Morzyckiej* (wydana po wojnie w 1948 r.), I. Mackiewicz-Wojciechowskiej: *Uniwersytet „Latający”*. *Kartka z dziejów tajnej pracy oświatowej* oraz H. Radlińskiej i Balbiny Śliwińskiej: *Walka o duszę ludu. Z ziemi plockiej w latach 1864–1913*<sup>16</sup>.

Teoretycznym podsumowaniem prac historyczno-oświatowych były rozprawy H. Radlińskiej *Program i metoda badania dziejów pracy oświatowej. I. Kongresówka w drugiej połowie XIX wieku* oraz *Stawianie zagadnień w badaniach nad najnowszymi dziejami pracy kulturalnej*. Obie prace są pierwszymi tego typu opracowaniami metodologicznymi, kreślącymi program i kierunki niezbędnych badań. Jak pisała Radlińska badania przeszłości oświatowej mają na celu wykazanie znaczenia i wpływu jednostek, instytucji na rozbudzanie potrzeb oświatowych ludzi dorosłych i pomocy w ich rozwoju.

W kolejnych latach Radlińska prowadziła równoległe trzy różne seminaria: z dziejów pracy społecznej i oświatowej, z metod badań szerzenia czytelnictwa i popularyzacji oraz służby społecznej. Badania czytelnictwa prowadzone przez Radlińską i jej uczniów obejmowały takie zagadnienia, jak: fazy życia i wiek umysłowy a czytelnictwo, wpływ kultury na rozwój zainteresowań czytelników, wpływ środowiska i warunków domowych, szkolnych itp. na kształtowanie się zainteresowań czytelników z różnych grup społecznych. W badaniach szczególną uwagę zwracano na znaczenie i udział instytucji kulturalno-oświatowych, instytucji oświaty dorosłych w rozwijaniu i kształtowaniu zainteresowań czytelniczych. Wykorzystano w nich metody socjologii, psychologii, statystyki, adaptując je do potrzeb badawczych. Badaczom udało się wykazać, że jeśli proces czytania należy do zjawisk fizjologiczno-psychologicznych, to proces czytelnictwa jest już uwarunkowany społecznie i ekonomicznie. Potwierdzały to badania i prace Anieli Marczakowej, Zofii Hryniewicz, J. Zaręby-Guzińskiej, które ukazały znaczenie czynników środowiskowych w procesach wychowawczych ludzi dorosłych. Przyczynę do wiedzy o recepcji dzieła literackiego oraz wkład w teoretyczny dorobek teorii oświaty dorosłych wniosła też praca asystentki Radlińskiej Ireny Drozdowicz-Jurgielewiczowej pt. *Upodobania czytelnicze dorosłych* (Warszawa 1939). Warto nadmienić, że badania te zostały zainicjowane i prowadzone wspólnie z Instytutem Oświaty Dorosłych, który również był

---

Z Kukulski, Lublin 1928. W pracy tej znajdują się także rozprawy seminarzystów J. Brzozowskiej, E. Czapskiej i S. Tołwińskiego dotyczące Staszica.

<sup>16</sup> Rękopis pracy spłonął podczas powstania warszawskiego. Jej fragmenty zostały opublikowane w pracy zbiorowej: H. Radlińska, *Materiały do dziejów walki o duszę ludu (1864–1913)*, w: *Studia z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1949.

wydawcą książki. Praca Drozdowicz-Jurgielewiczowej stanowiła przyczynek do tworzącej się wiedzy dotyczącej recepcji dzieła literackiego, a także wносиła wkład w teoretyczny dorobek andragogiki. Badania pokazały, iż dorośli wykazali się dostatecznym opanowaniem techniki czytania, ale równocześnie analfabetyzmem estetycznym, którego wyrazem był zupełny brak wrażliwości na formę literacką i walory estetyczne dzieła. Ponadto wyniki badań potwierdzały uzależnienie zainteresowań czytelniczych dorosłych od podniet środowiskowych i technicznej dostępności książki.

Omawiane badania syntetyzuje H. Radlińska w znakomitym, czterokrotnie wznawianym dziele, *Książka wśród ludzi*<sup>17</sup>. Opierając się na wynikach badań własnych i współpracowników, Radlińska bardzo wnikliwie ukazała rolę książki jako głównego czynnika kształtującego rozwój duchowy człowieka. Dzieło łączy w sobie rozważania teoretyczne z prakseologicznymi wskazówkami dla nauczycieli i wychowawców dorosłych. Pokazuje liczne przykłady zastosowania książki w kształceniu dorosłych, w rozwijaniu ich samodzielności i autokreacyjnym wykorzystaniu. Warto także zauważyć, że w pracy tej odzwierciedlił się wpływ pedagogiki kultury na ujmowanie i interpretowanie zjawisk andragogicznych. Związek rozważań H. Radlińskiej z pedagogiką kultury szczególnie uwypuklił Ryszard Wroczyński. Pisał „można by – w dużym uogólnieniu – rolę *Książki wśród ludzi* Heleny Radlińskiej porównać z *Zasadami nauczania* Bogdana Nawroczyńskiego. Pierwsza wskazywała relacje: kultura – wychowanie w nurcie pracy kulturalnej; druga – w procesie wychowania młodej generacji w systemie szkolnym”<sup>18</sup>. Radlińska pisała, że książka należy do pojęcia Ojczyzna, tworzy jej wspólnotę. Znaczenie i rola książki wykracza daleko poza aktualne potrzeby bieżące i to stanowi przede wszystkim, zdaniem Radlińskiej, o jej walorach kreatywnych. *Wartości zapomniane* – pisała – *w danej chwili porzucone, w niej żyją, z niej wskrzeszną. Jest w niej ukryta moc, która się okaże w nieprzewidzianej potrzebie, wykwitnie twórczością jutra*<sup>19</sup>.

W Studium funkcjonowały także i inne seminaria, zwracam uwagę na te, których tematyka dotyczyła zagadnień andragogicznych. Od roku akademickiego 1928/1929, seminarium pt. *Badania życia robotniczego* prowadził Konstanty Krzeczkowski (1879–1939). Był to uczoney o wielkim wymiarze, profesor Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie (późniejsza nazwa Szkoła Główna Handlowa), pod którego wpływem pozostawali studenci i pracownicy Studium, a także i sama Radlińska. Krzeczkowski był postacią niezwykle zasłużoną dla rozwoju polskiej oświaty dorosłych, zaangażowany w pracach Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza, działacz Czytelni Bezpłatnych Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, a także był sekretarzem redakcji wydającej unikatowe na skalę światową wydawnictwo *Poradnik dla samouków*. Krzeczkowski podnosił znaczenie społecznych i ekonomicznych uwarunkowań oświaty dorosłych, doceniał rolę instytucji społeczno-oświatowych, które wspomagają siły jednostek. Radliń-

---

<sup>17</sup> H. Radlińska, *Książka wśród ludzi*, Warszawa 1929; wyd. II, rozszerzone, Warszawa 1934; wyd. III, uzupełnione, Lwów 1938; wyd. IV, zmienione, Warszawa 1946.

<sup>18</sup> R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna Heleny Radlińskiej na tle polskiej myśli wychowawczej Drugiej Rzeczypospolitej*, „Człowiek w Pracy i Osiedlu” 1980, nr 2–3, s. 18–19.

<sup>19</sup> H. Radlińska, *Książka...*, Warszawa 1946, s. 16.

ska pisała: *Krzczkowski kładł szczególny nacisk na organizację, ustawy i urzędzenia, ja – na umiejętność rozpoznawania potrzeb, rozbudzania i uczenia, jak tworzyć instytucje i jak z nich korzystać*<sup>20</sup>.

Społeczno-wychowawczym seminarium kierował Kazimierz Korniłowicz (1892–1939), aktywny działacz oświatowy, inicjator i ideolog świetlic, pracownik Studium. Podjął on nowe wówczas zagadnienia andragogiczne, dotyczące społecznych problemów wychowania dorosłych. Dużo uwagi poświęcał problematyce czasu wolnego, tzw. wczasów ludzi dorosłych. Rozwijał własne, twórcze koncepcje pracy kulturalno-oświatowej wśród dorosłych, oparte na studiach porównawczych. Korniłowicz łączył potrzeby praktyki z działalnością naukowo-badawczą. Pod jego kierunkiem powołano w 1927 r. seminarium świetlicowe dla absolwentów Studium pracujących w świetlicach warszawskich. Efektem jego działań były także publikacje ukazujące działalność świetlic, a także zgraniczne formy oświaty dorosłych. Na podstawie prowadzonych badań Korniłowicz stworzył oryginalną koncepcję pracy kulturalno-oświatowej wśród młodzieży i dorosłych, którą rozumiał jako „pomoc w tworzeniu”. Była to prekursorska, pionierska w polskiej myśli andragogicznej koncepcja, doceniająca kreatywną stronę oświaty dorosłych. Niestety trzeba to zauważyć, że w zbyt nikłym stopniu jest znana i rozwijana w polskiej refleksji, także andragogicznej<sup>21</sup>.

W seminarium uczestniczyła Helena Pleszczyńska, asystentka i wieloletnia współpracowniczka Korniłowicza, zainteresowana pracą kulturalno-oświatową w środowisku miejskim – wyniki badań przedstawiła w pracy *Miejska młodzież pracująca a świetlice* (Warszawa 1933), jest także autorką opracowania ukazującego różne formy pracy oświatowej prowadzonej w Polsce<sup>22</sup>. Z seminarium Korniłowicza był też związany Władysław Radwan (1884–1963), prowadzący badania nad uniwersytetami ludowymi. Problematyka wychowawczej roli internatowych uniwersytetów ludowych była również tematem seminarium prowadzonego przez Eustachego Nowickiego (1885–1954). Seminarium z metod pracy instruktorskiej prowadził Marian Bronisław Godecki (1888–1941), działacz oświatowy, autor wielu publikacji dotyczących kształcenia dorosłych.

Grono uczonych związanych ze Studium, czy to przez seminaria, czy to przez prowadzenie różnych innych form dydaktycznych i naukowo-badawczych, było znacznie szersze. Ramy artykułu nie pozwalają wszystkie te postaci przedstawić. Należy jednak choćby wymienić nazwiska najbardziej znaczących dla rozwoju myśli andragogicznej, którzy jak to określiła H. Radlińska, wnosili cenne wartości naukowe lub praktyczne, tworzyli podstawy rozwoju myśli i teorii andragogicznej. Byli to m.in.: Jan Muszkowski (1882–1952), Jan Strzelecki (1890–1944), Józef Mikułowski-Pomorski (1868–1938), Stanisław Rychliński (1903–1944), Maria Lipska-Librachowa (1878–1955), Józef Chałasiński, Stefan

---

<sup>20</sup> H. Radlińska, *Listy o nauczaniu i pracy badawczej*, w: eadem, *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 434.

<sup>21</sup> Szerzej zob. A. Stopińska-Pająk: *Koncepcja kreatywnego wychowania dorosłych Kazimierza Korniłowicza (1892–1939)*, w: *Andragogiczne wątki. Poszukiwania. Fascynacje*, (red.) E. Przybylska, Toruń 2001.

<sup>22</sup> H. Pleszczyńska, *Formy pracy kulturalno-oświatowej w Polsce*, w: *Przewodnik oświaty dorosłych (1928)*, (red.) A. Konewka, K. Korniłowicz, Warszawa 1929.



Czarnowski, Bogdan Suchodolski (1903–1992), Sergiusz Hessen (1887–1950), Albert Dryjski (1889–1956), Czesław Babicki (1880–1952), Janusz Korczak (1878–1942) i wielu innych.

Działalność naukowo-badawcza i kształcąca Studium przy Wolnej Wszechnicy Polskiej i związanych z nim uczonych i badaczy stworzyła podstawy i warunki kształtowania się polskiej andragogiki. Należy podkreślić, że udział w różnorodnych zajęciach dydaktycznych i pracach badawczych wielu uczonych – wybitnych indywidualności i profesorów, także z innych uczelni oraz działaczy społeczno-oświatowych, łączył uczelnię z innymi instytucjami naukowymi, oświatowymi, tak badawczymi, jak i poradniczymi. Personalne związki umożliwiały prowadzenie wspólnych badań, co w okresie Drugiej Rzeczypospolitej było dość rzadkim zjawiskiem, a przede wszystkim pozwalały ujmować zagadnienia andragogiczne z perspektywy różnych dyscyplin i różnych stanowisk metodologicznych<sup>23</sup>.

Należy także zwrócić uwagę, iż uczeni pracujący w Studium, a także szczególnie Helena Radlińska, utrzymywali żywe kontakty z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, wielokrotnie uczestniczyli w różnych konferencjach, zjazdach, odbywali podróże naukowe etc., nawiązali międzynarodową współpracę w zakresie oświaty dorosłych.

W Uniwersytecie Warszawskim problematyka andragogiczna nie była podejmowana. Wprawdzie była to uczelnia, w której prowadzono kształcenie i badania pedagogiczne, jednak głównie koncentrowały się one wokół problemów szkolnych. Jednakże podejmowane tam prace i badania, skupione zwłaszcza wokół kierownika powołanej w roku 1926 Katedry Pedagogiki Bogdana Nawroczyńskiego, dawały podstawy do kształtowania się myśli andragogicznej. W wielu opracowaniach andragogicznych odnajdujemy liczne dowody czerpania z teoretyczno-metodologicznego stanowiska Bogdana Nawroczyńskiego.

Pośród uczelni warszawskich dość znaczącą rolę w rozwoju andragogiki, a zwłaszcza jej subdyscypliny andragogiki rolniczej, odegrała Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, uczelnia posiadająca długą tradycję, sięgającą pocz. XIX w. (1816). Podejmowane tam zagadnienia związane z oświatą dorosłych dotyczyły głównie teoretycznych i metodycznych aspektów popularyzacji i upowszechniania oświaty rolniczej wśród dorosłych, prowadzono także kurs agronomii społecznej dla absolwentów – rolników, którzy podejmowali pracę w szkolnictwie rolniczym, czy w oświacie pozaszkolnej na wsi. Problematyka ta znalazła odzwierciedlenie w publikacjach Władysława Grabskiego<sup>24</sup>, Władysława Bronikowskiego<sup>25</sup>, a zwłaszcza Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego<sup>26</sup>, pierwszego rektora SGGW, który, jak już wspominałam, funkcjonował naukowo także w WSP. Pojawienie się problematyki andragogicznej w uczelni o profilu rolniczym jest

---

<sup>23</sup> A. Stopińska-Pająk, *Andragogika w Drugiej Rzeczypospolitej. Warunki rozwoju. Problematyka. Koncepcje*, Katowice 1994.

<sup>24</sup> W. Grabski, *Kultura wsi polskiej i nauczanie powszechne*, Warszawa 1929; idem, *Oświata ludu i sprawy agrarne w Polsce*, Warszawa 1929.

<sup>25</sup> W. Bronikowski, *Drogi postępu chłop polskiego*, Warszawa 1934.

<sup>26</sup> J. Mikułowski-Pomorski, *Oświata rolnicza pozaszkolna*, Warszawa 1934; idem, *Czym jest przysposobienie rolnicze*, Warszawa 1935.

świadectwem uznania nie tylko potrzeby oświaty rolniczej, ale potrzeby badań i upowszechniania wiedzy nad metodami i formami jej realizacji wśród dorosłych mieszkańców środowisk wiejskich<sup>27</sup>. Zapoczątkowane w tej dziedzinie badania tworzyły naukowe podstawy kształtowania się teorii pozaszkolnej oświaty rolniczej, czyli andragogiki rolniczej.

Kolejna uczelnia, w której zagadnienia andragogiczne znalazły uznanie to Instytut Pedagogiczny ZNP, powołany w Warszawie w 1932 r. Była to pierwsza akademicka szkoła wyższa dla nauczycieli. Jednym z zadań Instytutu było przygotowanie nauczycieli do pracy społeczno-oświatowej. Instytut prowadził dwa wydziały: pedagogiczny i społeczny. W ramach programu kształcenia w dużym zakresie znalazły się przedmioty z zakresu nauk społecznych, m.in. organizacja form i metod pracy społecznej w Polsce i za granicą, ustawodawstwo społeczne i gospodarcze, a przede wszystkim warto przywołać te prowadzone przez Józefa Chałasińskiego – kierownika wydziału społecznego, jak: szkoła i społeczeństwo, społeczna funkcja szkoły, wieś i miasto w pracy oświatowej. Celem edukacji w Instytucie było ukształtowanie przekonań nauczycieli o potrzebie pracy społeczno-oświatowej i kształtowanie czynnych postaw wobec życia społecznego i oświatowego. Z Instytutem związani byli w różnych okresach uczeni i badacze zagadnień z zakresu oświaty dorosłych, m.in. Władysław Okiński, Jerzy Cierniak, Kazimierz Maj, Stanisław Bystron, Bogdan Suchodolski.

### Poznańskie środowisko akademickie

Obok warszawskiego środowiska naukowego, jak już wyżej pisałam, znaczące miejsce zajęło poznańskie środowisko naukowe. Należy podkreślić, że właśnie w Poznaniu, na Uniwersytecie Poznańskim, powstałym w 1919 r. (początkowa nazwa Wszechnica Piastowska), do programu studiów wprowadzono przedmioty andragogiczne przygotowujące do pracy oświatowej z dorosłymi w różnych środowiskach. Od roku akademickiego 1929/1930 dla studentów pedagogiki wprowadzono wykład z metodyki nauczania dorosłych, a następnie udostępniono go studentom wszystkich wydziałów, co szczególnie warto docenić. Wykład prowadzony był przez doktora filozofii, znanego działacza oświatowego Andrzeja Niesiołowskiego (1899–1945). W programie wykładu znalazły się m.in. treści: cele i formy pracy oświatowej, psychologia człowieka dorosłego, teoria środowiska, zespół samokształceniowy, kształtowanie emocjonalne dorosłych, socjologia wychowania dorosłych<sup>28</sup>. Było to świadectwo uznania, że wiedza andragogiczna jest potrzebna nie tylko nauczycielowi, lecz także przedstawicielom innych zawodów. Warto przytoczyć uzasadnienie celowości uruchomienia takiego wykładu, które i dziś jest nie-

---

<sup>27</sup> Zob. T. Wieczorek, *Kształcenie rolnicze w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972; Cz. Maziarz, *Andragogika rolnicza*, Warszawa 1984.

<sup>28</sup> M.in. zob. *Uniwersytet Poznański. Spis wykładów i skład uniwersytetu za rok akademicki 1932/33*, Poznań 1932; *Uniwersytet Poznański. Skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1934/35*, Poznań 1934.

zwykle aktualne. *Reforma ta – pisano – ma na celu ułatwienie inteligencji wszelkich zawodów uzyskania ogólnego przygotowania do pracy oświatowej, która będzie mogła nosić charakter dobrowolnej służby obywatelskiej lub też zawodu ubocznego. Chodzi mianowicie o to, by nie tylko nauczyciel, ale i lekarz, prawnik czy agronom wynieść mógł z uniwersytetu przygotowanie do pracy oświatowej, której już dziś po dyletancku uprawiać nie można*<sup>29</sup>.

W roku 1937 uruchomiono Studium Oświaty Pozaszkolnej Uniwersytetu Poznańskiego przeznaczone dla przyszłych oświatowców-specjalistów<sup>30</sup>. Studium rozpoczynało się na drugim roku pedagogiki, w planach miało trwać 3 lata. Do Studium mogli być przyjmowani także słuchacze innych kierunków, dla których pedagogika była przedmiotem ubocznym. Celem Studium było przygotowanie instruktorów oświaty pozaszkolnej, nauczycieli liceów pedagogicznych, kierowników i nauczycieli uniwersytetów powszechnych oraz uniwersytetów ludowych. Program Studium obejmował: historię oświaty pozaszkolnej, teleologię oświaty pozaszkolnej, formy pracy oświatowej w Polsce i za granicą. Z każdym działem było także powiązane stosowne, obowiązkowe seminarium.

Wprowadzenie problematyki andragogicznej w zakres przedmiotów systematycznie wykładanych w Uniwersytecie, głównie z inicjatywy ówczesnego dziekana wydziału humanistycznego Ludwika Jaxy-Bykowskiego (1881–1948), stawiało ośrodek poznański na pierwszym miejscu w Polsce, a na drugim w Europie – po Lipsku. Zaniedbanie przez uniwersytety tej ważnej dziedziny, jaką była oświata dorosłych, wyjaśniał Andrzej Niesiołowski. Do przyczyn tego opóźnienia zaliczył: zbyt późne, także w Europie, zrozumienie znaczenia wychowania, utrzymywanie się przekonania, iż kształcenie dorosłych jest łatwiejsze niż dzieci, brak samodzielności naukowej andragogiki. Niesiołowski pisał, że andragogika, podobnie jak pedagogika, *jako dyscyplina o charakterze przede wszystkim praktycznym (nie wyłącznie, bowiem oświatę dorosłych można traktować opisowo jako fakt społeczny) nie posiada właściwej tylko sobie metody naukowej i stanowi z konieczności teren współdziałania różnych nauk samodzielnych, które tu występują w charakterze pomocniczym*<sup>31</sup>. Do tych nauk pomocniczych zaliczył głównie psychologię i socjologię. Jednak jego zdaniem, w dziedzinie oświaty dorosłych – bardziej niż w pedagogice – to socjologia wysuwa się na plan pierwszy. *Umożliwia nam ona – pisał – przede wszystkim systematyczne ujęcie poszczególnych form pracy oświatowej i ich struktury społeczno-organizacyjnej, a także analizę metod oddziaływania oraz rodzajów reakcji*<sup>32</sup>.

Wprowadzenie do programu studiów przedmiotów z zakresu andragogiki było zatem niewątpliwie powiązane z tym, że właśnie w Poznaniu rozwinął się znaczący ośrodek socjologiczny, stworzono szkołę socjologiczną, która pod kierunkiem Floriana Znanieckiego uzyskała podstawy instytucjonalne. Prace socjologów, zwłaszcza z zakresu

---

<sup>29</sup> A. N., *Z instytucji: Uniwersytet Poznański. Studium Oświaty Pozaszkolnej*. „Praca Oświatowa” 1937, nr 9, s. 544.

<sup>30</sup> Spis wykładów na rok akademicki 1937/1938. (Uniwersytet Poznański). Poznań 1937.

<sup>31</sup> A. Niesiołowski, *Formy i metody pracy oświatowej. Próba klasyfikacji i analizy socjologicznej*, Warszawa 1932, s. 4.

<sup>32</sup> Ibidem, s. 4.

nowej wtedy subdyscypliny – socjologii wychowania (F. Znanickiego, J. Chałasińskiego), ujmowały wychowanie jako proces społeczny, przebiegający także poza szkołą i należący do zjawisk życia kulturalnego. Wprowadzenie przez socjologię szerokiego traktowania pojęcia wychowania było niezwykle korzystne dla rozwoju myśli andragogicznej. Pozwalało wiązać zjawiska andragogiczne z problemami społecznymi środowiska, a równocześnie ujmować je w kontekście kulturowym.

Efektom zainteresowania się socjologią problematyką andragogiczną było ukazanie się kilku znaczących dla rozwoju andragogiki rozpraw. Wśród nich należy wymienić rozprawę Floriana Znanickiego, który jako jeden z pierwszych w Polsce przedstawił koncepcję wychowania dorosłych. W referacie wygłoszonym na konferencji oświatowej w roku 1929 pt. *Podstawy i granice celowego działania wychowawczego*<sup>33</sup>, wyraził przekonanie, iż jedynie ludzie dorośli mogą być przedmiotem celowych oddziaływań wychowawczych.

Z socjologicznego punktu widzenia Władysław Okiński (1906–1944), podejmował zagadnienia samokształcenia, uniwersytetu powszechnego oraz dokonał teoretycznej klasyfikacji form pracy oświatowej<sup>34</sup>, oraz przede wszystkim – Marian Wachowski (1903–1970) i Andrzej Niesiołowski, którzy swoją twórczość naukowo-badawczą skoncentrowali głównie wokół problematyki andragogicznej<sup>35</sup>. A. Niesiołowski w pracy *Formy i metody pracy oświatowej. Próba klasyfikacji i analizy socjologicznej* (Warszawa 1932) podjął pierwszą próbę socjologicznej systematyzacji zagadnień oświatowych, a w publikacji *Koła oświatowo-wychowawcze. Zadania – teoria – wskazania praktyczne* (Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1939) ze stanowiska socjologicznego i personalistycznego poddał analizie tę formę pracy. Warto podkreślić, że prace te opierały się na solidnych studiach i materiałach porównawczych zebranych w podróży naukowej po Europie. Marian Wachowski z kolei, analizował zagadnienia andragogiczne zarówno od strony teoretycznej, w pracy *Prawo odpowiedniości w wychowaniu szkolnym i w oświacie pozaszkolnej* (Poznań 1930) oraz podjął badania socjologiczno-pedagogiczne, które znalazły opracowanie w pracach *Problemy oświatowe robotnika wielkopolskiego* (Poznań 1937) i *Przygotowanie zawodowe robotnika rolnego w świetle pedagogiki empirycznej* (Poznań 1939). Prace i działalność Wachowskiego zapoczątkowały kształtowanie się andragogiki rolniczej, także w wymiarze instytucjonalnym. Udało się bowiem przy wydziale rolniczo-leśnym uruchomić specjalizację w zakresie nauczania rolnictwa. Kierował nią właśnie M. Wachowski. Organizatorom chodziło o przygotowanie instruktorów oświaty rolniczej do pracy w oświacie pozaszkolnej na wsi<sup>36</sup>.

---

<sup>33</sup> F. Znanicki, *Podstawy i granice celowego działania wychowawczego*, w: *Zagadnienia oświaty dorosłych. Dwie konferencje*, Warszawa 1930.

<sup>34</sup> W. Okiński, *Procesy samokształceniowe. Próba ustalenia pojęcia samokształcenia ze stanowiska socjologii*, Poznań 1935; idem, *Problemy społeczne uniwersytetu powszechnego w Polsce*, Warszawa 1938.

<sup>35</sup> A. Stopińska-Pająk, *Andragogika w Drugiej...*

<sup>36</sup> E. Kozłowski, *Pedagogika rolnicza i kształcenie nauczycieli w Poznaniu w latach 1920–1939*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, nr 4.

W środowisku poznańskim działała od 1927 r. Katolicka Szkoła Społeczna kierowana przez ks. dr Edwarda Kozłowskiego, nastawiona głównie na kształcenie działaczy katolickiego ruchu oświatowego. Wprawdzie nie była to szkoła akademicka, ale wspominam o niej, bo wśród wykładanych przedmiotów znalazły się też andragogiczne, a celem było kształtowanie pracownika społeczno-oświatowego, który w swoim działaniu posługuje się metodami naukowymi. Szkoła zgromadziła znakomitych wykładowców, uczonych i badaczy zjawisk oświatowych. Wśród nich można wymienić takich naukowców, jak: Stefan Szuman, który prowadził wykłady z psychologii ogólnej, Józef Czesław Babicki, wykładający podstawy wychowania gromadnego, H. Radlińska, prowadząca wykłady z oświaty pozaszkolnej, czy – A. Niesiołowski i M. Wachowski<sup>37</sup>.

### Inne środowiska akademickie

Kolejny ośrodek uniwersytecki, w którym wprowadzono do programów kształcenia pedagogicznego zagadnienia oświaty dorosłych to Uniwersytet Jagielloński, w którym od roku akademickiego 1934/1935 uruchomiono, w Studium Pedagogicznym funkcjonującym przy wydziale filozoficznym, wykład o oświacie pozaszkolnej *Organizacja oświaty pozaszkolnej w Polsce*, od 1936/1937 r. wykładany przez Maksymiliana Siemieńskiego (1905–1966), będącego wówczas instruktorem szkolnictwa dla dorosłych w Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego<sup>38</sup>. Wykład obejmował wiele zagadnień dotyczących oświaty dorosłych, uzupełniony też został o hospitację, zwiedzanie placówek i instytucji oświaty pozaszkolnej. Głównym celem prowadzonych zajęć było rozbudzenie zainteresowań przyszłych nauczycieli problematyka andragogiczną.

Natomiast w roku szkolnym 1938/1939 Katolicki Uniwersytet Lubelski uruchomił trzymiesięczny kurs społeczny dla pracowników oświatowych. Warto zauważyć, że obejmował on 480 godzin zajęć, w tym 120 godzin praktyki, a zajęcia prowadziło 23 pracowników, w tym 6 profesorów uniwersytetu, natomiast problematyka z zakresu oświaty pozaszkolnej obejmowała 124 godziny, aczkolwiek przeważała tam problematyka pracy oświatowej wśród dzieci i młodzieży<sup>39</sup>. Wspominam jednak o tych poczynaniach, gdyż są one świadectwem stopniowego umacniania się zrozumienia w środowiskach akademickich kształcenia pracowników dla potrzeb oświaty pozaszkolnej.

Instytucją, w której wprawdzie nie prowadzono badań andragogicznych, ale, która w Drugiej Rzeczypospolitej jest rzadkim przykładem uczelni wyższej dla dorosłych, był Instytut Pedagogiczny w Katowicach, powołany w 1928 r. Prowadzono tam bowiem kształcenie czynnych nauczycieli. W programie kształcenia znalazły się także zagadnie-

---

<sup>37</sup> Ks. Dr E. Kozłowski, *Katolicka Szkoła Społeczna w Poznaniu*, w: *Pracownik oświatowy*. Biuletyn XIV konferencji oświatowej poświęconej sprawie kształcenia pracowników oświaty dorosłych, Warszawa 1930.

<sup>38</sup> M.S., *Uniwersytet Jagielloński. Wykład „Organizacja oświaty pozaszkolnej”*, „Praca Oświatowa” 1939, nr 4.

<sup>39</sup> J.K., *Kurs społeczny przy Uniwersytecie w Lublinie*, „Praca Oświatowa” 1939, nr 6.

nia pracy społeczno-oświatowej i pozaszkolnej. Z Instytutem, w różnych jego latach związani byli uczeni z uczelni warszawskich, poznańskich, krakowskich.

Kończąc opis akademickich ośrodków naukowo-badawczych andragogiki w Polsce w okresie międzywojennym należy także odnotować zainteresowania badaniami nad oświatą dorosłych w środowisku polskich psychologów. Wprawdzie, chociaż dorobek polskich psychologów tego okresu jest znaczący, to jednak w niewielkim zakresie podjęto badania nad psychologicznymi aspektami oświaty dorosłych. Jednakże pojawiły publikacje, głównie artykuły i rozprawy, poświęcone tym zagadnieniom, które były efektem indywidualnych zainteresowań badawczych kilku psychologów. Wśród nich można wymienić: Marię Lipską-Librachową (1878–1955), pracownicę WWP, Józefę Joteyko (1866–1928), Leopolda Blausteina (1905–1942/1944), Stefana Baleya (1885–1952), Stefana Szumana (1889–1972)<sup>40</sup>.

Ważnymi ośrodkami andragogicznymi w Drugiej Rzeczypospolitej były także towarzystwa oświatowe, organizacje społeczno-oświatowe oraz liczne czasopisma społeczno-oświatowe i andragogiczne. Skupiały one wokół siebie praktyków, działaczy oświaty dorosłych oraz teoretyków i badaczy. Stanowiły platformę wzajemnie korzystnego współdziałania, inicjowania i popularyzowania nie tylko różnorodnych form pracy oświatowej i wychowawczej z dorosłymi, ale też badań nad kształceniem dorosłych, myśli andragogicznej. Jest to jednak temat na oddzielny artykuł, jednakże wspominam o tym, gdyż cechą charakterystyczną instytucjonalizowania się polskiej andragogiki była ścisła współpraca środowisk uczelnianych i pozauczelnianych.

### Zakończenie

Przedstawione w artykule rozważania pozwalają skonstatować, że w Drugiej Rzeczypospolitej andragogika weszła w naukową fazę rozwoju, zdobyła uznanie wśród innych dyscyplin zajmujących się badaniami nad wychowaniem. W okresie tym andragogika ukształtowała przedmiot badań, zgromadziła uczonych i badaczy, zyskała bazę instytucjonalną do badań i kształcenia nauczycieli dorosłych, wreszcie podjęła analizy teoretyczno-metodologiczne nad własną dyscypliną. Charakterystyczną cechą kształtującej się w Drugiej Rzeczypospolitej andragogiki było wykorzystywanie do interpretacji oraz rozumienia problemów kształcenia i wychowania dorosłych dorobku wielu nauk, a zwłaszcza pedagogiki społecznej, pedagogiki kultury, psychologii, socjologii. Rozwijała się zatem jako nauka o charakterze interdyscyplinarnym, wieloparadygmatowym. Ta metodologiczna właściwość andragogiki omawianego okresu przyczyniła się do szybkiego jej rozwoju i uznania jako nauki zajmującej się problemami nauczania, kształcenia i edukacji dorosłych. W krótkim okresie dwudziestu lat zgromadziła znaczący dorobek teore-

---

<sup>40</sup> Zob. m.in.: M. Lipska-Librachowa, *Dorosły a dziecko*, „Rocznik Kursów dla Dorosłych”, T. 2, Warszawa 1920; J. Joteyko, *Znaczenie wrażeń wzrokowych w nauczaniu dorosłych*, „Oświata Pozaszkolna” 1921, z. 1–2; L. Blaustein, *Psychologiczne podstawy oświaty pozaszkolnej*, Warszawa 1935; S. Szuman, *Co to jest dojrzała psychika*, „Praca Oświatowa” 1935, nr 1 i inne.

tyczny, oparty na naukowych podstawach, który przez aplikację może i powinien stanowić podstawę dla rozważań i formułowania koncepcji współczesnych andragogów.

### Bibliografia

- Brodowska H., *Z dziejów kształcenia pracowników społeczno-oświatowych, 1925–1932*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego Nauki Humanistyczno-Społeczne”, Seria I, z. 10, Łódź 1958.
- Kołowski K., *Pedagogika rolnicza i kształcenie nauczycieli w Poznaniu w latach 1920–1939*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, nr 4.
- Kraśko N., *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920–1970*, Warszawa 1996.
- Kwieciński Z., *Pedagogiczne aspekty wyzerowania*, w: *Człowiek i edukacja*, (red.) E. Anna Wesołowska, Płock 2004.
- Maziarz Cz., *Andragogika rolnicza*, Warszawa 1984.
- Radlińska H., *Listy o nauczaniu i pracy badawczej*, w: *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Stopińska-Pajak A., *Andragogika w Drugiej Rzeczypospolitej. Warunki rozwoju. Problematyka. Koncepcje*, Katowice 1994.
- Stopińska-Pajak A., *Biograficzne konteksty pierwszego polskiego podręcznika andragogiki*, „Edukacja Dorosłych” 2010, nr 2 (63).
- Stopińska-Pajak A., *Koncepcja kreatywnego wychowania dorosłych Kazimierza Kornilowicza (1892–1939)*, w: *Andragogiczne wątki. Poszukiwania. Fascynacje*, (red.) E. Przybylska, Toruń 2001.
- Stopińska-Pajak A., *Powrót do źródła – o pierwszym polskim podręczniku andragogiki*, „Rocznik Andragogiczny” 2012, Toruń 2012.
- Szacka B., *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa 2006.
- Szacka B., *Przeszłość i interpretacje. Z warsztatu historyka filozofii*, Warszawa 2015.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, cz. 1–2, Warszawa 1983.
- Szczepański J., *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1969.
- Theis W., *Wanda Wyróbkowa-Pawłowska: życie jako służba społeczna*, „Pedagogika Społeczna” 2017, nr 1 (63).
- Wieczorek T., *Kształcenie rolnicze w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972.

